

Ewa Sobolewska-Poniedziałek, dr
Uniwersytet Zielonogórski

<https://doi.org/10.26366/PTE.ZG.2017.92>

Sytuacja materialna a dobrostan osób w wieku 60+ i według ujęcia regionalnego

Streszczenie

Ze względu na zachodzące przemiany demograficzne w kierunku starzejących się społeczeństw sytuacja osób starszych nabiera szczególnego znaczenia. Gospodarcze i społeczne konsekwencje prognozowanych przeobrażeń zmuszają do refleksji nad ekonomicznymi przesłankami życia tych osób. Można bowiem postawić tezę, że większe zadowolenie z życia przekłada się na większą aktywność zawodową tej grupy. To z kolei z punktu widzenia gospodarki ma niebagatelne znaczenie. W niniejszym artykule zadowolenie z życia analizowane będzie w odniesieniu do aspektów finansowych wpływających na dobrostan Polaków. Analiza dotyczy będzie sytuacji osób w wieku 60+ oraz będzie uwzględniała przekrój regionalny, a oparta będzie o dane pochodzące z Diagnozy Społecznej, GUS i ZUS.

Słowa kluczowe: osoby starsze, aktywność zawodowa, dobrostan, starzenie się, poziom życia

Financial situation and the welfare of people aged 60+ and in cross – regional specificity

Abstract

Due to the ongoing demographic changes towards an aging population, the situation of the elderly gains particular significance. The economic and social consequences of the projected transformations, forced to reflect on the economic rationale of life of these people. It can be assumed that greater life satisfaction turns into greater economic activity in the society. This, in turn, from the point of view of the economy is of great importance. In this paper, life satisfaction will be analyzed in relation to financial aspects affecting the welfare of people aged 60+. The analysis will focus on the aspect concerning the situation of people aged 60+ in Poland and will be based on data from the Social Diagnosis, the Central Statistical Office and Social Insurance Institution.

Keywords: elderly, professional activity, welfare, aging, quality of life

JEL CODE: I30, J14, J6

Wstęp

Poziom i warunki życia to zmienne które bezpośrednio oddziałują na jego jakość i satysfakcję. Czynniki te z kolei zależą m.in. od statusu materialnego i odczuwanego bezpieczeństwa ekonomicznego. W obliczu intensywnie przebiegających zmian społecznych i gospodarczych kwestia komfortu życia także ulega pewnym przeobrażeniom, które zaś nie pozostają bez wpływu na decyzje odnośnie aktywności zawodowej i społecznej czy tzw. życiowe wybory. Ewolucja modeli życia, modelu rodziny, rozwój edukacji i kariery zawodowej przyczynia się do konieczności redefinicji poglądów na temat dobrostanu człowieka i czynników go kształtujących.

Dokonujące się przeobrażenia demograficzne, w efekcie których rośnie zarówno mediana wieku, jak i odsetek osób w wieku poprodukcyjnym powodują, że rola społeczna i ekonomiczna zarówno starszych wiekiem pracowników, jak i osób w wieku emerytalnym nabiera coraz większego znaczenia. Osoby w starszym wieku jako pracownicy, konsumenci i obywatele stają się grupą społeczną, którą zaczynają dostrzegać zarówno pracodawcy, producenci, jak i państwo. Wydłużanie i wzrost aktywności społeczno-zawodowej tych osób staje się przedmiotem zainteresowania każdej ze wspomnianych stron. Co prawda wynika to zgoła z odmiennych powodów, lecz nie zmienia to faktu, że dostrzega się dzięki temu potencjał

i potrzeby osób w dojrzałym wieku. W niniejszej pracy stawiamy tezę, że wzrost poziomu dobrostanu rozumianego jako poprawa materialnych warunków życia przekłada się na większą aktywność ekonomiczną i społeczną tej grupy.

Wzrost poziomu i jakości życia, a tym samym dobrostanu to zasadniczy cel polityki gospodarczej i społecznej, zarówno na szczeblu regionalnym, krajowym jak i unijnym. Wiele dokumentów unijnych, w tym strategia Europa 2020 koncentrują uwagę na konieczności prowadzenia zrównoważonego rozwoju, ukierunkowanego na inkluzję społeczną w szczególności grup narażonych na wykluczenie. Niewątpliwie osoby w wieku 60+ należą do grup zagrożonych ekskluzją czy marginalizacją, w tym także na rynku pracy.

Dobrostan osób w wieku 60+ – uwarunkowania, składniki, znaczenie

Dynamika zmian, bez względu na to jakiej sfery dotyczy jest ogromna, a to powoduje nieustające zmiany w sposobie życia, tym samym przeobrażenia stylu życia: zwyczajów, moralności, praw. W ramach jednego pokolenia kultura ulega gwałtownym i nierzadko zasadniczym przemianom. Skutkuje to głębokimi zmianami społeczno-organizacyjnymi, kulturowymi, obyczajowymi, które są powodowane zarówno przez nowe wynalazki, rozwój technologii, ale także m.in. przez nieoczekiwane kryzysy gospodarcze czy też czynniki o podłożu politycznym. Zjawiska te w efekcie wpływają na zmiany w systemach wartości, stylach i modelach życia, światopoglądzie oraz prowadzą do zmian kulturowych (Pikuła 2015, s. 14). Wspomniane zmiany są także czynnikami oddziałującymi na poczucie zadowolenia i satysfakcji z życia. Poziom i jakość życia oraz wynikające z tego zadowolenie decydują o poczuciu dobrostanu na który niewątpliwie składają się czynniki ekonomiczne i pozaekonomiczne.

Odczuwanie dobrostanu i optymizm życiowy to nieodłączne elementy towarzyszące człowiekowi w jego funkcjonowaniu. Należy się zgodzić z tym, że przyjmują one różne poziomy w zależności od sytuacji życiowej człowieka i jego indywidualnych predyspozycji osobowościowych. Jak twierdzi J. Cieślińska (2013, s. 97) wysokie poczucie dobrostanu przekłada się w dodatni sposób na pracę zawodową, relacje z innymi ludźmi oraz na ogólny stan zdrowia. Osoby, które charakteryzuje wysoki dobrostan subiektywny często są lepiej oceniane, zarówno jako podwładni jak i zwierzchnicy, osiągają lepsze wyniki, łatwiej radzą sobie z wypaleniem zawodowym oraz charakteryzują się mniejszą absencją w miejscu pracy. Z poczuciem dobrostanu bezpośrednio związana jest kategoria optymizmu życiowego, która stanowi ważny indywidualny potencjał, mający wpływ na zdrowie, samopoczucie i sukcesy życiowe. Optymizm, oprócz tego, że determinuje zachowanie człowieka, jego samoocenę i stosunek do innych ludzi, to także decyduje o indywidualnej skuteczności oraz motywuje do działania.

Ciekawą koncepcją, powstałą co prawda na gruncie nauk z zakresu psychologii, jest pojęcie do jakości życia zaproponowane przez J. Czapińskiego (1992). Pojęcie „jakości życia” utożsamia on z kategorią dobrostanu lub szczęścia, zaś do jej pomiaru używa wskaźników obiektywnych opartych o badanie warunków życia oraz subiektywnych, uzależnionych od osobistych odczuć.

Z kategorią dobrostanu bezpośrednio wiąże się pojęcie dobrobytu. Tym niemniej pomiędzy tymi kategoriami należy zauważyć istotną różnicę. Podczas gdy dobrobyt koncentruje się na rzeczach materialnych, które przyczyniają się do funkcjonowania w godziwych warunkach i życia na satysfakcjonującym poziomie to dobrostan akcentuje także pozamaterialne aspekty, takie jak np. zdrowie, szczęście, miłość. Nie można jednak nie zauważyć, iż dobrobyt wpływa na dobrostan. Kiedy zostają zapewnione warunki materialne do życia to ma to wpływ na pozostawanie w stanie dobrostanu psychicznego. Satysfakcjonująca sytuacja materialna przyczynia się do redukcji konfliktów, napięć i stresu (Babiarz, Brudniak-Drąg 2013, s. 38).

Dobrobyt przez wiele dziesięcioleci traktowany był w kategoriach zamożności i majątności, zaś wskaźniki obrazujące tempo wzrostu ekonomicznego były zasadniczym kryterium

oceny postępu społecznego. Takie podejście miało swoje oczywiste wady, gdyż pomijało pozaekonomiczne aspekty, jak chociażby stan zdrowia, więzi społeczne czy przynależność. Ponadto równie ważną kwestią jest to, że wzrost dobrobytu ekonomicznego nie wykazuje liniowej zależności względem wzrostu poziomu dobrobytu, co wynika chociażby z prawa malejącej krańcowej użyteczności dochodu. Biorąc pod uwagę te problemy uwzględnianie jedynie ekonomicznych czynników ogranicza pojmowanie dobrobytu. W literaturze przedmiotu zwraca się więc uwagę na wielowymiarowość tego zjawiska, stąd precyzja definicyjna jest trudna i dyskusyjna. Oznacza to, że pojęcia dobrobytu, dobrostanu, warunków i jakości życia używa się często zamiennie.

Pojęcie dobrostanu często bywa także utożsamiane z terminem jakości życia (Cieślińska 2013, s. 101). Według T. Panka (2015, s. 9) jakość życia oceniana być może zarówno na podstawie cech obiektywnych – warunków życia, jak i subiektywnych ocen tych warunków życia. Wśród różnych prób definiowania pojęcia jakości życia można wyróżnić dwa stanowiska: skandynawskie skupiające się na obiektywnych warunkach życia oraz podejście amerykańskie kładące nacisk na subiektywny dobrostan jednostek.

Pierwsze sposoby ujmowania dobrostanu finansowego oparte były głównie na subiektywnej ocenie, między innymi, poziomu dochodu i posiadanych oszczędności oraz bezpieczeństwa materialnego. Aktualne badania z kolei dowodzą, że gospodarstwa domowe oceniając swój dobrostan finansowy biorą głównie pod uwagę bieżącą kondycję finansową. Subiektywna samoocena nie jest najlepszym miernikiem kondycji finansowej gospodarstw, jako że opiera się przede wszystkim na krótkookresowej perspektywie. Należy więc szukać możliwości bardziej kompleksowej oceny, która by akcentowała wszystkie wymiary czasowe (*Diagnoza społeczna*, s. 75).

Jak wynika z badań J. Czapińskiego (2012, s. 59) w Polsce o poczuciu zadowolenia z życia i innych aspektach dobrostanu w największym stopniu decydują czynniki demograficzne (wiek) oraz relacje społeczne. Do najistotniejszych czynników udanego i szczęśliwego życia respondenci zaliczyli: zdrowie, udane małżeństwo, dzieci, pracę, pieniądze, opatrność/Bóg, uczciwość, przyjaciele, pogoda ducha/optymizm, życzliwość i szacunek otoczenia, wykształcenie, silny charakter oraz wolność.

W niniejszej pracy koncentrujemy się na stanowisku uwzględniającym przede wszystkim materialne warunki życia, co jest zgodne ze skandynawskim podejściem do mierzenia jakości życia. Dlatego też pojęcie dobrostanu zawężamy do aspektów ekonomicznych, traktując go jako dobrostan finansowy.

Sytuacja materialna jako kluczowy składnik jakości życia osób w starszym wieku

Sytuacja materialna jest jednym z ważniejszych elementów odzwierciedlających sytuację życiową ludzi. Dlatego też w badaniach dotyczących warunków bytu analizuje się wysokość dochodów czy możliwości gospodarowania nimi. Tak jak w przypadku społeczeństwa klasyfikowanego według różnych cech społeczno-demograficznych, także w przypadku osób w dojrzałym wieku szczególnie istotna jest kwestia możliwości samodzielnego zaspokojenia potrzeb dzięki posiadanym dochodom. Najlepiej gdyby dochody te były na tyle wysokie aby osiągnąć dzięki nim jakość życia była nie niższa niż każdej innej grupy społecznej.

Termin jakość życia należy do takich pojęć, które bardzo trudno zdefiniować i uzgodnić wspólne stanowisko odnośnie sposobu rozumienia ze względu na dużą ogólność w interpretacji. Polemiki wokół tego terminu pojawiają się nie tylko w obrębie różnych dziedzin z zakresu nauk społecznych, ale budzą także spory między reprezentantami tej samej dziedziny wiedzy. Powodów takiego stanu rzeczy należy szukać zdaniem M. Wnuka i T. Marcinkowskiego (2012, s. 21) przede wszystkim w skupianiu uwagi na różnych aspektach jakości życia oraz w interdyscyplinarnej naturze tego pojęcia. Inaczej bowiem do jakości życia podchodzą eko-

nomiści, dla których jest raczej terminem o charakterze homogenicznym, a inaczej traktuje się to pojęcie w psychologii, prawie, medycynie, pedagogice czy socjologii.

W ekonomii jakość życia rozpatruje się przez pryzmat indeksów cech i wskaźników jakości życia, które mają mierzalny i porównywalny charakter, przyjmując za punkt odniesienia tzw. koszyk dóbr i usług, minimum socjalne, poziom konsumpcji, zakres podstawowych potrzeb czy też świadczenia socjalnego (Baumann 2006, s. 165).

Jeśli zgodzić się z poglądem, że warunki materialne są jednym z najważniejszych elementów sytuacji życiowej człowieka (Błędowski 2012, s. 67) to zdecydowanie należy kwestię tę analizować. W szczególności gdy dotyczy to osób w starszym wieku, które często stoją w obliczu podejmowania ważnych decyzji odnośnie kontynuowania lub zaprzestania aktywności zawodowej i tym samym funkcjonowania w oparciu o środki pochodzące z systemu ubezpieczeń społecznych. Decyzje te mają bowiem wpływ na ich przyszłą sytuację materialną, ale także na sytuację gospodarczą, co w obliczu dynamicznie przebiegających zmian demograficznych ma niebagatelne znaczenie zarówno dla gospodarki, jak i społeczeństwa.

Zabezpieczenie finansowe jest ważną sprawą dla każdego człowieka, ale należy domniemywać, że wraz z przechodzeniem w starszy wiek kwestia ta staje się jeszcze ważniejsza. Wynika to z mniejszych możliwości poprawy swojej sytuacji ze względu na dokonujące się wraz z wiekiem charakterystyczne przemiany w obszarze stanu zdrowia, wydolności organizmu, niekiedy wolniejszej adaptacji do zmieniających się na skutek postępu technicznego warunków pracy. Dlatego też konieczne jest zarówno posiadanie wiedzy i umiejętności w kwestii zarządzania osobistymi finansami, a także posiadanie możliwości i warunków do ich pozyskiwania.

Zdrowa kondycja finansowa to stan, w którym gospodarstwo domowe efektywnie zarządza przychodami i wydatkami, jest przygotowane na niespodziewane wydatki oraz długoterminowo planuje swoje bezpieczeństwo finansowe. Zdrowe finansowo gospodarstwo domowe powinno dysponować oszczędnościami będącymi dla niego zaworem bezpieczeństwa oraz powinno być ubezpieczone. Z myślą o długoterminowej perspektywie należałoby gromadzić środki umożliwiające rozwój osobisty i zawodowy członków rodziny, poprawę jakości życia oraz stanowiące formę zabezpieczenia materialnego na starość (*Diagnoza społeczna* 2015, s. 75).

Zgodnie z wynikami badania budżetów gospodarstw domowych w 2015 roku przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwach domowych zamieszkiwanych tylko przez osoby w wieku 60+ wyniósł 1791,91 zł i był o 30% wyższy niż w gospodarstwach, w skład których wchodziły tylko osoby w wieku poniżej 60 lat. Z kolei gospodarstwa jednoosobowe osób w wieku 60+ osiągały dochody wyższe zarówno w porównaniu z gospodarstwami dwuosobowymi oraz w porównaniu z gospodarstwami z przynajmniej jedną osobą w wieku 60+. Głównym źródłem utrzymania gospodarstw domowych wyłącznie z osobami w wieku 60+ były emerytury lub renty, podczas gdy gospodarstwa domowe, w skład których wchodziły tylko osoby poniżej 60 lat, utrzymywały się głównie z pracy najemnej oraz pracy na własny rachunek (tabela 1).

Tabela 1. Przeciętne miesięczne dochody na 1 osobę w gospodarstwach domowych według liczby osób w wieku 60+ w 2015 roku

Wyszczególnienie	Gospodarstwa domowe				
	bez osób w wieku 60+	z przynajmniej 1 osobą w wieku 60+	wyłącznie z osobami w wieku 60 +		
			razem	w tym:	
				1-osobowe	2-osobowe (obydwie osoby w wieku 60+)
OGÓŁEM					
Dochód rozporządzalny w zł	1373,53	1407,47	1791,91	1811,38	1782,10
Dochód rozporządzalny w %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym: dochód do dyspozycji	96,9	95,9	94,3	94,3	94,5
Dochody z pracy najemnej	71,0	27,8	8,4	6,3	9,9
Dochody z pracy na własny rachunek poza gospodarstwem rolnym w użytkowaniu indywidualnym	11,6	3,8	2,1	1,1	2,8
Dochody z gospodarstwa rolnego	2,9	3,8	0,9	1,2	0,8
Dochody z własności	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1
Dochody z wynajmu nieruchomości	0,5	0,4	0,4	0,5	0,3
Dochody ze świadczeń społecznych	8,7	61,5	84,8	85,3	84,4
Dochody ze świadczeń z ubezpieczeń społecznych	5,1	59,0	83,7	83,8	83,6
w tym: emerytury i renty	3,7	54,2	77,3	70,0	82,7
Dochody z pozostałych świadczeń społecznych	3,6	2,5	1,1	1,5	0,8
Pozostałe dochody	5,3	2,7	3,3	5,6	1,7

Źródło: GUS (2016), *Badanie budżetów gospodarstw domowych w 2015 roku*, Warszawa.

Średnie miesięczne wydatki na osobę w gospodarstwach domowych osób w wieku 60+ wyniosły 1459,97 zł i były o 35% wyższe niż w gospodarstwach zamieszkanych wyłącznie przez osoby młodsze. Udział przeciętnych miesięcznych wydatków na osobę w dochodzie rozporządzalnym w gospodarstwach domowych osób w wieku 60+ wyniósł 81,5%, podczas gdy w gospodarstwach domowych z osobami poniżej 60 lat – 79,0% (Informacja o sytuacji osób starszych... 2016, s. 9-10).

Gospodarstwa domowe wyłącznie z osobami w wieku 60+, w porównaniu z gospodarstwami bez osób starszych, częściej oceniały swoją sytuację materialną jako złą lub raczej złą. Jednocześnie największy odsetek osób deklaruujących złą sytuację materialną był w grupie jednoosobowych gospodarstw osób w wieku 60+. Uwzględniając kryterium miejsca zamieszkania zauważyć można, że mieszkańcy wsi częściej negatywnie oceniają swoją sytuację materialną, przy czym największy odsetek oceniających ją źle występuje w grupie jednoosobowych gospodarstw osób w wieku powyżej 60 lat (tabela 2).

Tabela 2. Subiektywna ocena sytuacji materialnej w gospodarstwach domowych według liczby osób w wieku 60+ w 2015 roku

Wyszczególnienie	Gospodarstwa domowe				
	bez osób w wieku 60+	z przynajmniej 1 osobą w wieku 60+	wyłącznie z osobami w wieku 60+		
			razem	w tym:	
				1-osobowe	2-osobowe (obydwie osoby w wieku 60+)
	w % danej grupy gospodarstw				
OGÓŁEM					
Ocena sytuacji materialnej przez gospodarstwo domowe	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Bardzo dobra i raczej dobra	32,4	23,4	23,4	17,9	30,9
Przeciętna	52,6	59,9	58,9	57,5	60,8
Raczej zła i zła	15,0	16,6	17,7	24,6	8,2
MIASTA					
Ocena sytuacji materialnej przez gospodarstwo domowe	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Bardzo dobra i raczej dobra	35,2	25,6	26,1	20,3	34,2
Przeciętna	50,2	57,9	57,6	57,0	58,4
Raczej zła i zła	14,6	16,5	16,3	22,7	7,4
WIEŚ					
Ocena sytuacji materialnej przez gospodarstwo domowe	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Bardzo dobra i raczej dobra	26,0	19,4	15,9	11,2	21,7
Przeciętna	57,9	63,6	62,4	58,9	67,6
Raczej zła i zła	16,0	16,9	21,7	29,9	10,6

Źródło: GUS (2016), *Badanie budżetów gospodarstw domowych w 2015 roku*, Warszawa.

Kształtowanie się dobrostanu finansowego w ujęciu regionalnym

W ostatnim czasie mierniki jakości życia zaczęto również wykorzystywać do określenia poziomu życia mieszkańców jednostek terytorialnych mniejszych niż państwo. Jest to efektem spostrzeżenia, że warunki życia i możliwości rozwoju społeczności poszczególnych regionów znacznie się różnią pomimo, iż znajdują się w tym samym państwie (Polak 2016, s. 70).

Analiza dobrostanu w ujęciu regionalnym pokazuje, że zróżnicowanie w zakresie warunków finansowych życia ludności ma miejsce. Z danych zawartych w tabeli 3 wynika, że obiektywne wskaźniki jakości życia obrazujące materialne warunki życia najlepiej przedstawiały się w województwie mazowieckim, małopolskim, dolnośląskim, pomorskim i wielkopolskim. We wspomnianych województwach wskaźnik ten przewyższał wartość wskaźnika dla całego kraju. Najniższe wartości wskaźnika wystąpiły w regionie warmińsko-mazurskim. Z kolei wskaźnik bezpieczeństwa ekonomicznego i osobistego najwyższy był w województwie podlaskim, zaś najniższy w zachodniopomorskim. Z kolei wskaźniki subiektywnego odczucia odnośnie warunków życia wskazują, że swoją sytuację materialną najwyżżej oceniają mieszkańcy województwa lubuskiego, zaś bezpieczeństwo ekonomiczne mieszkańcy regionu Wielkopolski.

Tabela 3. Wskaźniki dobrostanu finansowego według województw w 2011 roku⁴⁹

Województwo	Wskaźniki jakości życia – podejście obiektywne		Wskaźniki jakości życia – podejście subiektywne	
	maturalne warunki życia	bezpieczeństwo ekonomiczne i osobiste	maturalne warunki życia	bezpieczeństwo ekonomiczne i osobiste
Dolnośląskie	73,6	81,3	43,8	66,5
Kujawsko-pomorskie	70,3	83,3	44,4	69,3
Lubelskie	65,8	81,9	43,9	67,1
Lubuskie	71,6	81,7	46,8	68,9
Łódzkie	70,1	81,5	42,8	67,4
Małopolskie	73,7	84,3	44,8	68,7
Mazowieckie	76,6	84,4	44,6	67,8
Opolskie	70,7	82,2	45,2	70,1
Podkarpackie	68,4	83,5	44,4	69,4
Podlaskie	72,7	86,9	44,1	69,3
Pomorskie	73,6	81,4	45,0	69,4
Śląskie	74,5	81,6	45,1	67,4
Świętokrzyskie	68,1	82,2	43,4	67,2
Warmińsko-mazurskie	66,9	81,4	45,6	69,7
Wielkopolskie	73,3	81,2	44,2	70,8
Zachodniopomorskie	71,1	78,5	44,0	65,9
Polska	72,3	82,4	44,5	68,3

Źródło: Panek T. (2015), *Jakość życia gospodarstw domowych w Polsce w układzie wojewódzkim*, Zeszyty Naukowe – Instytut Statystyki i Demografii nr 46, s. 59–60.

Ogólny wskaźnik jakości życia zarówno w 2013, jak i 2015 roku osiągnął najwyższą wartość w województwie małopolskim. Największą zmianę zauważyć można w odniesieniu do województwa warmińsko-mazurskiego, które z 13 pozycji w rankingu w 2013 roku przesunęło się na miejsce 5 w 2015 roku. Analizując jedynie zasobność materialną mieszkańców województw w 2015 roku sytuacja najlepiej przedstawia się w warmińsko-mazurskim i kujawsko-pomorskim (tabela 4).

⁴⁹ Zaprezentowane wskaźniki stanowią tylko częściową ilustrację czynników mających wpływ na jakość życia i ograniczają się do aspektów związanych z materialnymi warunkami życia oraz bezpieczeństwem ekonomicznym.

Tabela 4. Ogólny wskaźnik jakości życia w latach 2013 i 2015 oraz wskaźnik zasobności materialnej w 2015 roku według województw

Województwo	Ranking w 2013 roku	Ranking w 2015 roku	Województwo	Zasobność materialna
Małopolskie	1	1	Warmińsko-mazurskie	0,819
Wielkopolskie	7	2	Kujawsko-pomorskie	0,819
Pomorskie	2	3	Śląskie	0,713
Zachodniopomorskie	3	4	Lubuskie	0,696
Warmiński-mazurskie	13	5	Pomorskie	0,668
Opolskie	5	6	Dolnośląskie	0,653
Mazowieckie	6	7	Łódzkie	0,625
Śląskie	4	8	Mazowieckie	0,618
Dolnośląskie	10	9	Wielkopolskie	0,591
Podlaskie	9	10	Lubelskie	0,524
Lubuskie	8	11	Zachodniopomorskie	0,502
Kujawsko-pomorskie	11	12	Podkarpackie	0,494
Podkarpackie	15	13	Małopolskie	0,477
Świętokrzyskie	16	14	Świętokrzyskie	0,469
Lubelskie	12	15	Opolskie	0,430
Łódzkie	14	16	Podlaskie	0,297

Źródło: *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, Czapiński J., Panek T. (red.), Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa, s. 126, 428.

Rola dobrostanu finansowego w podnoszeniu aktywności zawodowej osób starszych

Mając na uwadze przewidywane przez demografów zmiany ludnościowe w kierunku depopulacji, starzenia się społeczeństw i spadku liczby ludności w wieku produkcyjnym należy rozważać różne alternatywy mogące przynajmniej ograniczyć ewentualne negatywne konsekwencje wspomnianych przemian. Możliwe gospodarcze i społeczne konsekwencje tych przeobrażeń wpływają na konieczność analizy skutków działań propagujących aktywizację zawodową osób w wieku okołoemerytalnym oraz wydłużanie aktywności zawodowej. Takie zadanie z pewnością nie należy do prostych przedsięwzięć lecz wydaje się być koniecznością. Z drugiej strony dążenie do poprawy osobistego dobrostanu finansowego oraz podejmowanie działań zmierzających do zapewnienia sobie dochodów na czas dezaktywacji zawodowej jest coraz częściej przedmiotem zainteresowania osób, które spodziewają się, że przeżywanie okresu starości w oparciu jedynie o dochody emerytalne może nastręczać trudności związanych z zaspokojeniem potrzeb. Taka sytuacja może więc wpływać na możliwości pozostania aktywnymi zawodowo z względu na istnienie indywidualnych czynników motywacyjnych.

Jeśli bowiem przyjmiemy, że podstawową przeszkodą w osiągnięciu potencjalnego poziomu dobrostanu są złe warunki ekonomiczne, utrudniające zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych to aktywność zawodowa będzie jedną z oczywistych możliwości na poprawę materialnych warunków życia. Dobrostan ma charakter reaktywny – zmienia się wraz z warunkami życia. Po zaspokojeniu potrzeb i osiągnięciu potencjalnego, akceptowalnego przez daną osobę poziomu, dobrostan zaczyna pełnić rolę zasobu warunkującego dalszy wzrost ekonomiczny (Czapiński 2012, s. 78).

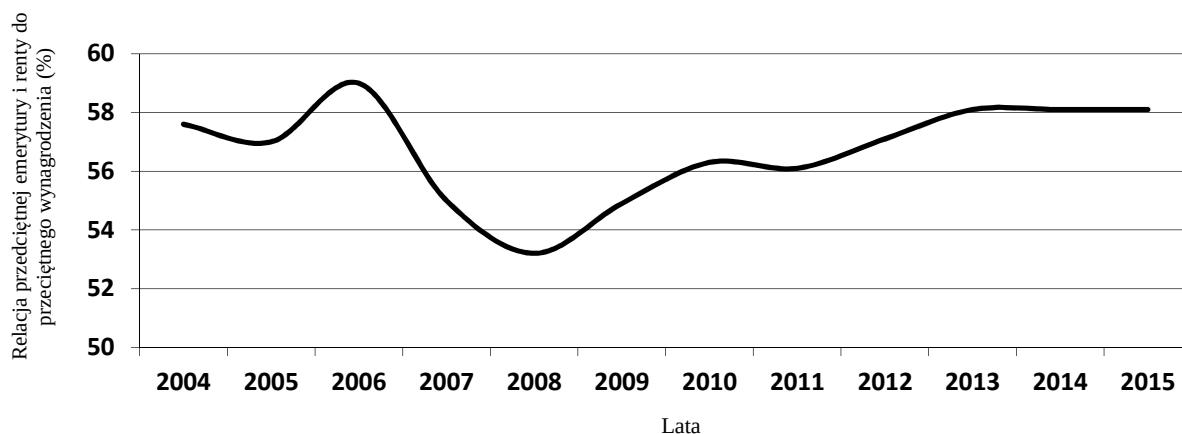
Podobną opinię wyrażają B. i M. Fura twierdząc, że jednym z głównych czynników wpływających na przedłużanie aktywności zawodowej jest sytuacja materialna emerytów, która jest kształtowana przez wysokość świadczeń społecznych, zaś w mniejszym stopniu

poprzez pozyskiwanie dodatkowych dochodów. Kwestia ta nabiera szczególnego znaczenia w przypadku jednoosobowych gospodarstw domowych (Fura, Fura 2011, s. 326). Dłuższy czas aktywności zawodowej wpływa na wysokość przyszłego świadczenia emerytalnego, więc wydłużanie okresu aktywności może być podwójną korzyścią dla pracownika. Jednoosobowe gospodarstwa domowe, pozbawione wsparcia ze strony rodziny lub instytucji do tego powołanych znaleźć się mogą w sytuacji konieczności kontynuacji zatrudnienia ze względu na zagrożenie ubóstwem.

B. i M. Fura w oparciu o wyniki badań przeprowadzonych na próbie badawczej 360 osób będących pracownikami sektora przemysłowego i usługowego z terenu województwa podkarpackiego określili społeczno-ekonomiczne determinanty postaw wobec pracy na emeryturze. Jako determinanty postaw względem podejmowania zatrudnienia na emeryturze, ankietowani wymieniali wysokość zarobków, ocenę dochodów gospodarstwa domowego i bezpieczeństwo dochodów gospodarstwa domowego w przyszłości. Przy czym najwyższą wartość współczynnika zbieżności V–Cramera odnotowano dla wysokości zarobków oraz bezpieczeństwa dochodów gospodarstwa domowego w przyszłości (Fura, Fura 2011, s. 326, 333).

Ze wspomnianych wyżej badań wynika, że kwestia wysokości dochodów jest kluczowa jeśli chodzi o kontynuację zatrudnienia na emeryturze. Zatem kształtowanie się przeciętnej emerytury i renty wypłacanej przez ZUS względem przeciętnego wynagrodzenia pokazuje z jaką przeciętnie zmianą dochodów muszą się liczyć potencjalni emeryci. Z danych zawartych na rysunku 1 wynika, że od 2013 roku relacja ta wynosi 58,1%, zaś najniższy wskaźnik wystąpił w 2008 roku (53,2%). Emeryci muszą więc funkcjonować w oparciu o dochody niższe o ok. 40% niż przeciętne wynagrodzenie za pracę. Tym niemniej ze względu na charakterystyczną dla osób w wieku emerytalnym sytuację rodzinną grupa ta nie ma z reguły obciążeń związanych z wychowaniem dzieci, co znacznie redukuje wydatki.

Rysunek 1. Relacja przeciętnej emerytury i renty wypłacanej przez ZUS do przeciętnego wynagrodzenia (%) w latach 2004–2015

Źródło: ZUS (2016), *Ważniejsze informacje z zakresu ubezpieczeń społecznych*, Warszawa, s. 34.

Jak wynika z danych pochodzących z międzynarodowej panelowej bazy danych dotyczących zdrowia, statusu socjoekonomicznego oraz stosunków rodzinnych i społecznych SHARE (2014, s. 27) zebranych w okresie 2010–2012 emeryci stanowili grupę, dla której prawdopodobieństwo trudności finansowych było niższe niż dla osób, które funkcjonowały aktywnie na rynku pracy. Oznacza to poprawę osobistej oceny sytuacji materialnej po przejściu na emeryturę w porównaniu z badaniami z okresu 2006–2007. Ponadto, jak wynika z przytoczonych badań przynajmniej w pierwszych latach przebywania na emeryturze dochody emerytalne jako tzw. dochód zastępczy, zdaniem ankietowanych zapewniają adekwatny

poziom wsparcia materialnego, mimo że w większości przypadków dochody emerytalne są niższe niż dochody z pracy.

Podsumowanie

Sytuacja materialna niewątpliwie odgrywa ważną rolę w kształtowaniu dobrostanu ludzi bez względu na ich wiek. Jednakże osoby starsze, ze względu na charakterystyczny spadek aktywności zawodowej wraz z wiekiem oraz funkcjonowanie w oparciu o dochody z tytułu emerytur jako zasadnicze źródło dochodów i jednocześnie towarzyszące temu rosnące wydatki na cele zdrowotne znajdują się w sytuacji w której ich osobista sytuacja finansowa nabiera większego znaczenia. Prowadzi to niekiedy do podejmowania decyzji o kontynuacji zatrudnienia nawet w sytuacji uzyskania uprawnień emerytalnych. Może to odgrywać tym większe znaczenie w przypadku jednoosobowych gospodarstw domowych. Oczywiście nie należy pomijać innych czynników przemawiających za decyzjami odnośnie aktywności zawodowej, choćby takich jak chęć bycia aktywnym i produktywnym czy ewentualny lęk przed biernością zawodową.

Wzrost zarówno aktywności zawodowej, jak i wskaźników zatrudnienia w Polsce w grupie osób w wieku 55–64 lata wyraźnie rośnie. Wskaźnik aktywności według Eurostatu wyniósł w tej grupie wiekowej w 2015 roku blisko 47%, zaś wskaźnik zatrudnienia wyniósł odpowiednio 44% i na przestrzeni dziesięciu lat w obydwu przypadkach nastąpił wzrost o około 17 p.p. W porównaniu ze średnią unijną wskaźniki dla Polski są niższe przeciętnie o 10 p.p., tym niemniej biorąc pod uwagę trend wzrostowy należy podkreślić wyraźną poprawę. Taki kierunek zmian rokuje także szansę na poprawę dobrostanu finansowego osób starszych i to zarówno dzięki większej aktywności zawodowej, jak i wynikających z tego wzrastających potencjalnych dochodów emerytalnych. Dodatkowo nie bez znaczenia pozostaje gospodarczy wymiar takich przemian. Bowiem z racji coraz bardziej wyraźnych niedostatków po stronie podaży pracy, co niewątpliwie jest ściśle związane z demograficznymi przeobrażeniami współczesnych społeczeństw, wydłużanie aktywności zawodowej staje się koniecznością.

Co prawda przecenianie znaczenia sytuacji finansowej w ogólnym dobrostanie może być pewnym niebezpiecznym uproszczeniem, to bezsprzecznie należy zgodzić się ze spostrzeżeniem Johna Rockefellera, który stwierdził: „Kto jest najbiedniejszy na ziemi? Ten, który nie ma nic oprócz pieniędzy”. Niemniej jednak lepsza kondycja materialna ma wpływ na wzrost poczucia dobrostanu, co w odniesieniu do osób starszych decyduje o komforcie życia w okresie jesieni życia.

Bibliografia

Babiarz M. Z, Brudniak-Drag A. (2013), *Dobrostan a dobrobyt ponowoczesnej rodziny*, w: Babiarz M., Springer M. (red.), *Zdrowie i dobrostan*. T. 4: Dobrostan i społeczeństwo, Wydawnictwo Naukowe NeuroCentrum, Lublin.

Baumann K. (2006), *Jakość życia w okresie późnej dorosłości –dyskurs teoretyczny*, „Gerontologia Polska”, tom 14, nr 4.

Błędowski P. (2012), *Sytuacja materialna seniorów*, w: *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, Warszawa, http://senior.gov.pl/source/raport_osoby%20starsze.pdf

Cieślińska J. (2013), *Poczucie dobrostanu i optymizmu życiowego kadry kierowniczej placówek oświatowych*, „Studia Edukacyjne”, nr 27.

Czapiński J. (1992), *Psychologia szczęścia: przegląd badań teorii cebulowej*, Akademos, Warszawa-Poznań.

Czapiński J. (2012), *Ekonomia szczęścia i psychologia bogactwa*, „Nauka”, nr 1.

Czapiński J., Panek T. (red.), *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.

Fura B., Fura M. (2011), *Aktywność zawodowa na emeryturze szansą na niwelowanie społeczno-ekonomicznych nierówności międzygeneracyjnych*, „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy”, nr 19.

GUS (2016), *Badanie budżetów gospodarstw domowych w 2015 r.*, Warszawa.

GUS (2016), *Informacja o sytuacji osób starszych na podstawie badań Głównego Urzędu Statystycznego*, Warszawa,
http://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/6002/1/1/1/informacja_o_sytuacji_osob_starszych.pdf.

Panek T. (2015), *Jakość życia gospodarstw domowych w Polsce w układzie wojewódzkim*, „Zeszyty Naukowe – Instytut Statystyki i Demografii”, nr 46.

Pikuła N.G. (2015), *Poczucie sensu życia osób starszych. Inspiracje do edukacji w starości*, Impuls, Kraków.

Polak E. (2016), *Jakość życia w polskich województwach – analiza porównawcza wybranych regionów*, „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy”, nr 48.

SHARE (2014), *Portret generacji 50+ w Polsce i w Europie. Wyniki badania zdrowia, starzenia się i przechodzenia na emeryturę w Europie*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa.

Wnuk M., Marcinkowski J.T. (2012), *Jakość życia jako pojęcie pluralistyczne o charakterze interdyscyplinarnym*, „Problemy Higieny i Epidemiologii”, nr 93(1).

ZUS (2016), *Ważniejsze informacje z zakresu ubezpieczeń społecznych 2015r.*, Warszawa.